

Els masos de Salitja a través dels capbreus senyorials (s. XIII-XV)

RICARD TEIXIDOR I PALAU
Investigador

Resum: Salitja és una de les tres parròquies que formen el municipi de Vilobí d'Onyar. Malgrat la seva poca extensió (5 km²), a la Baixa dat mitjana estava molt poblada amb tot de masos escampats. Gràcies als capbreus senyorials dels segles XIII, XIV i XV sabem quins eren aquests masos, on estaven situats, com estaven distribuïts per senyories emfitèutiques i les prestacions senyorials que feien.

Paraules clau: Salitja, masos, Baixa Edat Mitjana, capbreu.

Abstract: *Salitja is one of the three parishes that belongs to the municipality of Vilobí d'Onyar. In despite its limited extension (5 km²), during the low middle ages it was very populated with many isolated country houses. According to the "capbreus" (noble deeds) of the XIIIth, XIVth and XVth centuries, we know about these country houses their names, its location, how they were they were located, how they were distributed among the landlord holdings, and the obligations they were subjected to.*

Keywords: *Salitja, country houses, low middle ages, "capbreu".*

Quaderns de la Selva, 33-34 (2021-2022)
37-59

Situació, extensió i delimitació de la parròquia

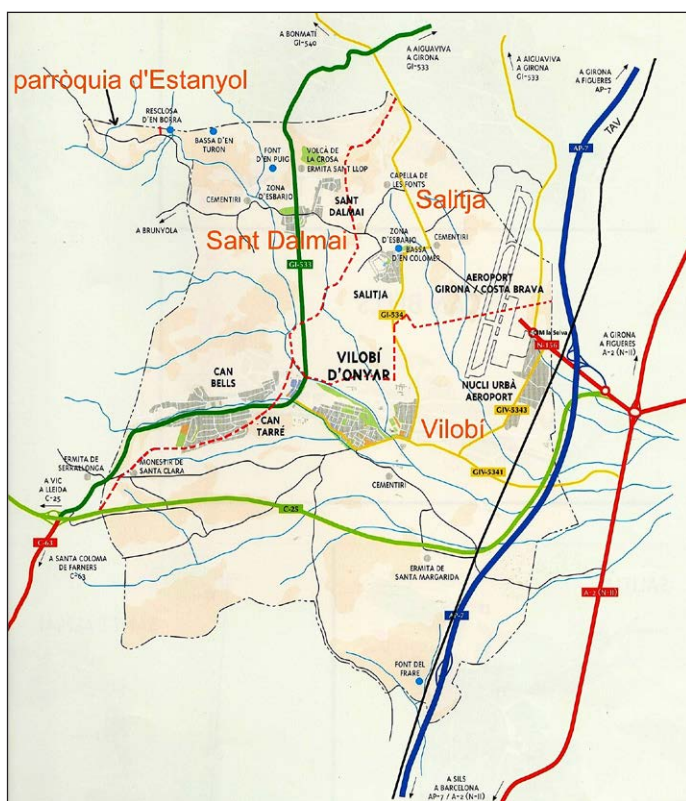

Figura 1. Mapa de les parròquies del terme municipal de Vilobí d'Onyar, extret del web de l'Ajuntament de Vilobí d'Onyar i adaptat per l'autor.

El terme municipal de Vilobí d'Onyar el formen tres parròquies o pobles: Vilobí, Sant Dalmai i Salitja¹ (cf. Figura 1). Amb 5 km², la de Salitja és la tercera en extensió i ocupa el 15% aprox. de la superfície total. Actualment no existeixen fites del terme parroquial i tampoc no hem trobat cap mapa que la delimiti. Així que hem hagut de recórrer a documentació antiga i testimonis orals. Al nord i a l'est no hi ha hagut cap problema, ja que els límits, creiem, sempre han coincidit amb els dels termes municipals de Bescanó (parròquia d'Estanyol), Aiguaviva i Riudellots. És al sud, al límit amb la parròquia de Vilobí, on ens ha costat d'aclarir. Fins a trobar l'antic camí de Salitja a Caldes (ara desaparegut) va en línia recta. A partir d'aquest punt el camí fa de límit al llarg d'uns 250 metres en direcció

1 Can Pèlac, del terme de Sant Dalmai, és de la parròquia d'Estanyol.

cap al nord i després gira cap a l'oest fins a trobar la carretera GI-534 que va de Salitja a Vilobí. Des d'aquí, i al llarg de 600 metres, el camí vell de Salitja a Vilobí (actualment desaparegut)² fa de límit. Després segueix pel mig de camps fent ondulacions en direcció oest fins a trobar l'Onyar que fa de partió al llarg d'uns 600 metres. A l'oest, l'antic camí ral de Girona a Santa Coloma fa de partió amb la parròquia de Sant Dalmai fins passat can Bes on tomba en direcció nord fins a trobar el camí del Malhivern que també fa de partió fins a 50 metres abans de trobar la carretera GI-534. Antigament, la parròquia de Salitja estava repartida entre dues jurisdiccions: una petita part, situada entre la línia divisòria parroquial amb Sant Dalmai i el camí ral de Girona a Santa Coloma, era del terme de Sant Dalmai i jurisdicció del castell de Brunyola; la resta era lloc reial.³

Període històric estudiat

En la història dels masos hi veiem quatre períodes. El primer va des de les primeres notícies històriques del primer terç del segle XIII fins al final del segle XV. Tots els masos són de remença. Arran de la gran crisi econòmica i social provocada per la pesta negra i la revolta remença, molts desapareixen i entrem en un segon període, el que anomenem el dels masos postremences, que abasta els segles XVI i XVII. El nou ordenament social i jurídic com a conseqüència de la Sentència Arbitral de Guadalupe permet una puixança econòmica dels masos sobrevivents. Un sol propietari pot posseir moltes terres de masos desapareguts, ara agregades al seu. En el segle XVIII, com a conseqüència de la demanda de terres, apareix una tercer període en el qual es creen nous masos a partir de vendes i sotsestabliments de parcel·les dels grans masos històrics. A partir de la dècada de 1960 el masos van quedant deshabitats i actualment, en paraules de J. M. Marquès, "els masos, com a unitats econòmiques on es donava una interacció entre la gent, la terra i el bestiar, han mort".⁴ Hem entrat en un quart període. En aquest treball estudiem el primer període.

Una llarga peregrinació a arxius a la recerca de fons documentats

A diferència de Vilobí i Sant Dalmai, a Salitja no hi ha hagut mai una senyoria emfiteùtica que destaquí per damunt de les altres; ans al contrari, al llarg de la història, la parròquia ha estat molt fragmentada per diferents dominis senyorials. Això ha estat un entrebanc a l'hora de localitzar documentació sobre tots els senyors directes. Cal dir, doncs, que quan ens vam proposar fer l'estudi dels masos no sabíem com ni per on començar. Només disposàvem de documentació antiga

2 El camí vell de Salitja a Vilobí és un tram de l'antic camí ral de Girona a Vilobí.

3 TEIXIDOR, 2009: p. 21-42.

4 MARQUÈS, 1999: p. 65-66.

de l'Arxiu General de la Diputació de Girona, fons hospici, que ja teníem estudiada. Correspon a uns pocs masos que, des de sempre, han format part del terme de Sant Dalmaí i que tenien terres per a l'Almoina. Amb tan poca informació ja havíem desistit d'endegar el treball quan l'atzar ens va obrir una via d'investigació que ens va esperonar a tirar endavant. Va ser l'any 2008 a l'Arxiu Capitular de la Seu de Girona, llavors situat a l'edifici de la mateixa catedral. Fortuïtament, vam localitzar un llibre de capbreuacions de la pabordia de Novembre de la seu de Girona de l'any 1626, molt ben conservat. Entre altres parròquies hi ha emfiteutes de la de Salitja. Amb posterioritat, quan aquest arxiu ja estava traslladat a l'edifici on hi ha l'Arxiu Diocesà, vam poder consultar un llibre d'arxivacions de la mateixa pabordia on hi ha documentació diversa, entre la qual, capbreus de diversos segles. Després, a l'arxiu esmentat inicialment, fons hospital de Santa Caterina, vam obtenir nova informació, a través de registres, llibres d'arxivació i pergamins, de tot el domini que tenia l'Hospital Nou de Santa Caterina a Salitja. I la sort va continuar jugant a favor nostre quan vam tenir notícia que a l'arxiu del monestir de Sant Daniel de Girona hi podria haver documentació sobre Salitja, atès que antigament les monges benedictines hi havien tingut possessions. La consulta va ser molt profitosa ja que, malgrat que el domini del monestir no era el més important, la documentació conservada en llibres d'arxivació i capbreus és nombrosa. A l'Arxiu Comarcal de la Selva vam localitzar capbreuacions de dos masos en el capbreu del priorat de San Pere Cercada, datat en l'any 1588. I, per acabar, també n'hem aconseguit a l'Arxiu Municipal de Girona, fons pergamins.

Els masos del segle XIII

La documentació que hem trobat sobre aquesta centúria en tots els arxius abans esmentats no és abundant però, tot i així, han aparegut 15 masos. La notícia més antiga és del mas Salamanya. Es tracta d'una lloació de l'honor de Salamanya a favor de Maria Salamanya i al seu fill, l'any 1193.⁵ En el segon vintenni tenim un capbreu, sense datar,⁶ atorgat per catorze emfiteutes a l'Hospital Nou de Santa Caterina de Girona, en el qual apareixen els masos Palahí, Carles, Conill i Serra (cf. Figura 2). La resta són de Riudellots, Cassà i Campllong.

A diferència dels del segle XIV, autèntics notarialment i que inclouen descripcions individualitzades de peces de terra de les quals es donen les afrontacions, en aquesta època els capbreus són molt simples. Més aviat cal considerar-los com llevadors de censos, ja que només hi ha la relació dels masos declarants seguida d'un breu redactat on s'hi consignen les prestacions de cada un. No hi ha els noms de llurs tenidors. A tall d'exemple, del mas Palahí només diu que presta un cens

5 ACG, pabordia de Novembre, llibre d'arxivació, f. 198r.

6 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 1931. Cronològicament, el situem dins d'aquest període de temps per la similitud de la grafia i el redactat amb un altre capbreu de l'any 1227 a la parròquia de Sant Dalmaí.

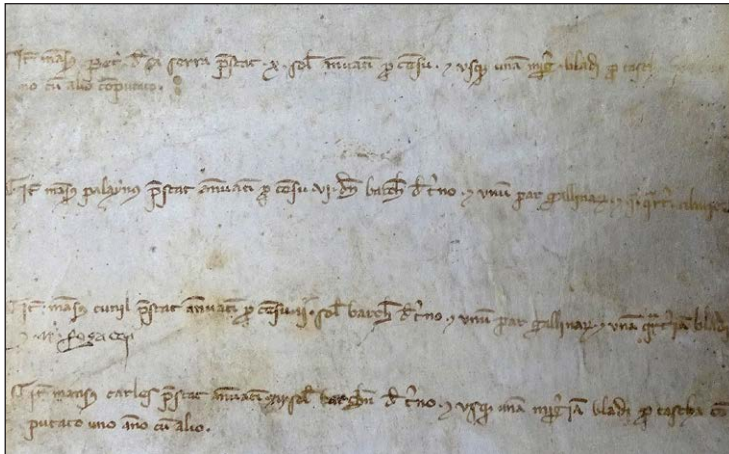

Figura 2. Fragment del capbreu de l'Hospital Nou, datat en el segon vintenni del s. XIII on hi surten els noms de tres masos de Salitja: Palahí, Conill i Carles.

de 6 diners barcelonesos de tern, un parell de gallines i una quartera de civada. Ens hem d'anar a l'inici del segon terç d'aquest segle per obtenir informació de més masos. Tenim notícia d'un altre senyor directe, Ramon Mascardell, que l'any 1235 ven el domini directe dels masos Joan i Carles a l'Hospital Nou.⁷ En aquesta mateixa dècada apareixen els dominis del monestir de Sant Daniel, del cavaller Pere Ramon de Vilademany i de Bernat Renall,⁸ ciutadà de Girona. L'any 1236, aquest últim i la seva esposa Berenguera venen a la infermeria de Sant Daniel, representada per la seva infermera Berenguera de Palera, diverses possessions situades a la parròquia de Santa Maria de Salitja, que tenen per a Pere Ramon de Vilademany, pel preu de trenta-quatre marcs d'argent.⁹ Dintre d'aquestes possessions hi ha el mas Renall amb un molí fariner. Un any més tard, Pere Ramon de Vilademany, “per remei de la sua ànima, de tots sos parents i de tots los fiels difunts”¹⁰ fa donació del domini i drets que tenia en aquestes possessions a la mateixa infermeria (cf. Figura 3). Creiem que en aquest segle hi tenien més possessions, tot i que no apareixen documentades fins als segles XIV i XV, entre les quals hi ha la del mas Riera.¹¹ Però també degueren posseir, al nostre entendre, masos i terres a Salitja¹²

7 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 44.

8 En el pergami original està escrit *Renalli* i en una transcripció adjunta dels. XVIII, *Renau*.

9 ASD, col·lecció de pergamins del fons del monestir de Sant Daniel de Girona, pergami n. 108. El mas Renall no l'hem pogut identificar amb cap dels documentats en el segle XIV. Quant al molí, creiem que devia situar-se en un punt desconegut del Riudevilla.

10 Hem escrit literalment la transcripció traduïda

11 AGDG, fons hospici, v. 361, p. 714. L'any 1412, Bernat Vilademany, senyor del Castell homònim i senyor directe del mas Riera redimeix Berenguer Riera que ha entrat al mas Devesa de Brunyola com a home propi.

12 Entre aquests masos podria haver-hi Miró i Boadella, que apareixen en el capbreu de Sant Pere Cercada l'any 1586 (ACSE).

Pere Ramon de Vilademany per l'amei dela sua Anima,
de touz sos parents, i de touz los fiesh difunts Dona Difini,
i venite a Deu, i al Monestir de St Daniel en ma, i pro-
prietat de Beranguera de Salirja tenint lo loch dela Infe-
meria per franch i libre alou perpetuament touz los drets
i Dominis, i tou quant tenia, i devia tenir, i veurer en
aquellas dos feixas de terra que Bernat Renau tenia
en la Parroquia de Sta Maria de Salirja perdut de Vila-
demany, i tambe en lo mas, i sas pertinencias que havia
venut a dita S^a Infermera en la dita Para^a. A Dona
Soa, i concedi a dita S^a i sos Successors lo a dit Mones-
tir perpetuament tenir l'ech per la feixa de terra que
Beranguera Rubrica tenia per ell en la mateixa Parro-
quia per lo qual l'ech poguer sempre libre i absolutament
i sens impediment de ell y deli deus guiar la Riqua a
son Molí sens servici, ni exaccio alguna. Totas las quals
cosas dona, Soa, i Concedi perpetuament per franch i
libre alou sens retencio de algun dret. Per tou lo que Con-
fessia haver fibut los Srs Bar^{ts} Valeri lo March de Argent
883. Consta ab acte fet a 4 dels Idus de Janer 1237. Es-
crit per Guillem Guardier de Mandato de Bernat Esteve
Canonge, i Notij publich de Gerona, i Subcrit per dit
Bernat Esteve.

Figura 3. Any 1237. Donació del domini i drets que Pere Ramon de Vilademany té sobre el mas Renall i dues feixes, a la infermeria del monestir de Sant Daniel (transcripció traduïda i adjunta al pergami nº 253. (ASD)

dels quals haurien fet donació a la canònica agustiniana de San Pere Cercada, fundada per voluntat de Pere Ramon de Vilademany (I) l'any 1136, encara que només està documentada una feixa per part del seu fill

Bernat (I) de Vilademany i la seva esposa Agnès, l'any 1145.¹³ La segona meitat d'aquesta centúria, hem trobat documentats altres masos amb motiu de quatre establiments emfitèutics, un establiment de batllia de sac, una lluçió de dona pròpia, una venda, un heretament, un testament i una permuta de terres. El primer establiment emfitèutic és de l'any 1255; el comanador de l'Hospital Nou de Girona atorga l'establiment a Arnau Carles i la seva esposa Estefania de tot el mas que l'any 1235 un antic comanador havia comprat a Ramon Mascardell.¹⁴ Un any més tard, el mateix comanador estableix el mas Serra a Pere sa Serra després

13 FONT-LLINÀS-MALLORQUÍ: p. 66.

14 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 73.

de ser alliberat del domini de Pere de Prat l'anterior senyor directe.¹⁵ El tercer establiment emfitèutic és de l'any 1274; la infermeria de Sant Daniel, representada per la priora i infermera Cecília de Foixà, estableixen a Marimon de Boades, de Salitja, un mas, anomenat de Sant Daniel que té pel monestir, i de la feixa de terra, situada a la coromina del mas, que té per Pere de Cornellà; tot pel preu de sis-cents cinquanta sous barcelonins, salvat el dret de Sant Daniel, pel qual li satisfà 1 tasca i un cens anual de 40 sous, 8 diners i 1 parell de gallines per Nadal.¹⁶ El quart establiment emfitèutic documentat en aquest segle és de l'any 1292; Agnès Soler, priora i procuradora i administradora del monestir de Sant Daniel, estableix la borda Adroher a Maria, filla de Pere Conill. Paga 60 sous d'entrada i haurà de prestar un cens anual de 6 sous, amb la salvetat de que, donada la poca extensió i poca fertilitat de les terres, ni ella ni els seus estan obligats a fer-hi residència.¹⁷ L'establiment de la batllia de sac l'atorga el procurador de l'Hospital Nou a favor de Ponç Carles i el seu fill Guillem l'any 1298; comprèn les parròquies de Salitja, Sant Dalmai, Brunyola, Anglès i Estanyol.¹⁸ El 1279, el mateix Ponç Carles i la seva esposa Berenguera havien venut una peça de terra situada a prop del Riudevilla a Berenguer Gausac.¹⁹ El mas Miret el trobem documentat per primera vegada el 1278 amb motiu del testament que Berenguera Mireta, juntament amb el seu marit Nadal Miret, atorga i en el qual, entre altres disposicions, institueix com a hereva de les seves possessions del mas Miret la seva fillola Guillemma.²⁰ En la mateixa data anterior apareix documentat el mas Trilla amb motiu de l'heretament del seu mas que Ermessenda, vídua de Valentí de Trilla, fa al seu fill Pere.²¹ I, per acabar, al final de segle apareixen documentats altres masos; el 1293, Guillemma Bosc (del mas homònim) és redimida de dona pròpia²² i el 1297 apareix documentada una permuta de terres en les afrontacions de les quals surten els noms dels masos Boadella i Requesens.²³

Acabem aquest apartat fent referència als cavallers Salitja. En la primera meitat del segle XIII tenien drets sobre el castell de Solterra i les forces de Vallors i Rovira, de Sant Hilari Sacalm. Però, malgrat el nom, no tenien possessions a Salitja. Amb tot, podrien ser originaris d'aquesta parròquia atès que l'any 1252 Guillem de Salitja reconeix tenir a favor de Joan Guerau, Ramon Guerau i Pere de Cornellà la tercera part del delme de Salitja.²⁴

15 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 79.

16 ASD, fons col·lecció de pergamins del monestir de Sant Daniel de Girona, pergami n. 228.

17 ASD, capbreus generals, llibre n. 20, p. 52.

18 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 214.

19 ACG, pabordia de Novembre, llibre d'arxivació, f. 200r.

20 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 132.

21 ASD, fons col·lecció de pergamins del monestir de Sant Daniel de Girona, pergami n. 244.

22 ACG, pabordia de novembre, llibre d'arxivació, f. 201r.

23 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 212.

24 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 68.

Masos i senyories emfitèutiques dels segles XIV i XV

Del segle XIV disposem de força més informació per la qual cosa en el segon vintenni tenim documentades dinou senyories directes, set de les quals posseeixen masos sencers i la resta només terres. Tan sols quatre són laiques: Ramon Grau, ciutadà i jurista de Girona, Pere Riera, d'Osor, el senyor del castell de Vilobí, i Bernat Vilademany, cavaller i senyor de la força de Vilademany; les altres són religioses. No descartem, però, que n'hi hagi més perquè desconeixem les de cinc masos. Aquestes són les senyories directes: pabordia de Novembre de la seu de Girona, pabordia de Desembre, també de la mateixa seu, Almoïna del pa de la seu de Girona, Sagristia segona de la seu, altar de Santa Anastàsia de la seu de Girona, monestir de Sant Pere de Galligants, monestir de Sant Daniel de Girona; monestir de Sant Salvador de Breda; monestir de Sant Pere Cercada; monestir d'Amer; hospitalers del monestir de Sant Llorenç de les Arenes; Hospital Nou de Santa Caterina de Girona; presbiterat de l'església de Salitja; establiment de l'església de Salitja; Ramon Clota, clergue de la seu de Girona, el rector de Llambilles; Ramon Grau, jurista i ciutadà de Girona; Joan Riera, d'Osor; Bernat Vilademany i el senyor del castell de Vilobí. En el segle XV en tenim documentada una de nova, l'altar de Sant Miquel de l'església parroquial de Brunyola. Es repartien el domini directe d'un total de trenta-sis masos i dues bordes, els homes i dones dels quals eren remences i estaven sotmesos als mals usos (cf. taula 1). Les tres senyories més importants són l'Hospital Nou de Santa Caterina de Girona, amb nou masos propis i parcel·les en altres, seguida pel monestir de Sant Daniel amb sis masos propis i parcel·les en altres i en tercer lloc hi ha la pabordia de Novembre, també de la seu de Girona, amb tres masos propis, un borda pròpia i parcel·les en altres. Per contra, hi ha senyors directes amb molt poques possessions, com el rector de Llambilles i el senyor del castell de Vilobí, amb una peça de terra cada un. Només dos masos (Quintana i Vinyes) tenien terres per a un sol senyor directe, tota la resta les tenien repartides entre varis. Hem estudiat quatre capbreus: l'Almoïna, pabordia de Novembre, Hospital Nou de Santa Caterina i el monestir de Sant Daniel. També hi hem afegit quatre capbreuacions independents d'altres senyors directes.

Núm.	Mas/borda (nom actual)	Senyor directe	Primer esment
1	Requesens (can Granic/can Tarrencs) ²⁵	Monestir de Sant Daniel	1277
2	Vinyes Vinyes (desaparegut s. XVI)	Monestir de Sant Daniel	1321
3	Serra. Mas Sabenc s. XVIII. (can Sabenc)	Hospital Nou	Primer vintenni del s. XIII

25 El mas Requesens, inclosa la casa, va ser partit en dos masos l'any 1865, que varen passar a anomenar-se can Granic i can Tarrencs.

4	Palahí (can Palahí)	Hospital Nou	Primer vintenni del s. XIII
5	Guasuac o Gasuac (desaparegut s. XVII)	Altar de Santa Anastàsia de la seu de Girona	1304
6	Conill (desaparegut s. XVI)	Hospital Nou	Primer vintenni del s. XIII.
7	Carles (can Sidret)	Hospital Nou	1235
8	Miró (desaparegut s. XVI)	Monestir de Sant Pere Cercada	1293
9	Roure ²⁶ (can Roure)	Monestir de Sant Daniel	1311
10	Buixó (can Buixó)	Ramon Grau, jurista i ciutadà honrat de Girona	1275
11	Daniel o San Daniel (can Batista)	Infermeria del monestir de Sant Daniel	1274
12	Cornellà (can Cornellà)	Ramon Grau, jurista i ciutadà honrat de Girona	1275
13	Colomer (can Colomer)		1314
14	Sala (desaparegut s. XVI)		1314
15	Boet (can Boet)		1417
16	Joan (desaparegut s. XVI)	Hospital Nou de Girona	1235
17	Riera (can Riera)	Bernat Vilademany, cavaller i senyor de la força de Vilademany	1274
18	Croses (can Croses)		1315
19	Boadella (can Terrides)	Monestir de Sant Pere Cercada	1314
20	Boades o Boada (can Boades)	Almoina del Pa de la seu de Girona	1314
21	Miret (desaparegut final del s. XIV)	Hospital Nou	1278
22	Valls (desaparegut s. XVI)	Pere Riera, d'Osor L'any 1369 és venut a la Pia Almoina)	1332
23	Rovira (can Rata)	Monestir de S. Salvador de Breda	1315
24	Tries, Tria o Trilla (can Tries)	Hospital Nou	1278
25	Noguer (la casa petita d'en Tries)	Joan Riera, d'Osor (l'any 1369 és venut a l'Almoina)	1319
26	Quintana (can Tira-Nius)	Almoina de la Pa de la seu de Girona	1313
27	Hospital (desaparegut s. XVI)	Hospital Nou	1319
28	Vidal Guerlengon, Guerengol o Garlengou (desaparegut s. XVI)	Ramon Grau, jurista i ciutadà honrat de Girona	1319

26 Creiem que can Roure, que va desaparèixer amb la construcció de l'aeroport era l'antic mas Roure.

29	Bruguer, Bruguera o Brugueres (desaparegut s. XVI)	Ramon Grau, jurista i ciutadà honrat de Girona	1318
30	Olivera Oliveres de munt s. XVI (can Bes)	Monestir Sant Salvador de Breda	1320
31	Ros Oliveres de vall (cal Rei, s. XVI)	Hospital Nou	1305
32	Bosc (cal Frare)	Berenguer Renalt, jurista i ciutadà honrat de Girona	1293
33	Ruir, Roir, Rovir, o Rouric (desaparegut s. XVI).	Monestir de Sant Daniel	1229
34	Olm o Vidal de l'Olm (can Vidal)	Pabordia Novembre de la seu de Girona	1320
35	Salamanya (can Salamanya)	Pabordia de Novembre de la seu de Girona	1193
36	Falgueres (can Valls)	Pabordia de Novembre de la seu de Girona	1310
37	Borda Teixidora (desapareguda s. XVI)	Pabordia de Novembre de la seu de Girona	1314
38	Borda Adroher (desapareguda s. XVI)	Monestir de Sant Daniel	1292

Taula 1. Distribució de masos per senyories

Hem fet una comparació de la densitat de masos de les tres parròquies que formen l'actual municipi de Vilobí. En aquesta època hem comptat un total 179 masos. Amb una extensió de 32 Km², surt una densitat entre 5 i 6 masos per Km². Per parròquies, Vilobí entre 4 i 5 masos per Km², Sant Dalmai 6 masos per Km² i Salitja 8 masos per Km². Veiem, doncs, que per la poca extensió que té, està molt poblada.

El patrimoni del mas

A Salitja, com en tota la Catalunya Vella, el topònim associat al mas serveix per identificar el seu titular i els descendents d'aquest. Per tant, el mas li dóna el nom encara que abans en tingués un altre, i el perd quan deixa el mas. Tenim dos casos singulars en els quals el topònim del mas coincideix amb el del senyor directe. El primer cas és el mas Hospital, el senyor directe del qual és l'Hospital Nou de Santa Caterina de Girona. No creiem que el primer emfiteuta es digués "Hospital" de cognom, però el va adoptar i, així, en un capbreu de l'any 1315 apareix Pere Hospital com a home propi i senyor útil i propietari del mas.²⁷ Possiblement, antigament era el mas Jaufred, donat que en una capbreuació de l'any 1417, un altre Pere Hospital, entre les moltes parcel·les, declara "un clos al costat del meu mas

²⁷ ACG, pabordia de Novembre, llibre d'arxivació, f. 11r.

que havia estat el mas Jaufred i conté 7 jornals de bous”.²⁸ El segon cas és el mas de Sant Daniel o Daniel. Va ser establert a Marimon Boades per la infermera del monestir de Sant Daniel l'any 1274 qui també va adoptar el nom.²⁹ El 1330 Jaume de Sant Daniel n'és el senyor útil i propietari segons una capbreuació d'unes terres que atorga a l'Hospital Nou.³⁰

El patrimoni del mas està constituït pel capmàs (que comprèn la casa, l'era, el clos el farraginal i el quintà), i vàries parcel·les, que es descriuen amb una terminologia variada: honors, camps, tornades, quadrons, saions feixes, terres o peces de terra i camps. Les parcel·les poden ser contigües i també allunyades i barrejades amb les d'altres masos. Els titulars dels masos, Requesens, Guasuac i Serra tenen illes (terres de regadiu) a prop del Riudevilla i els dels masos Boet i Olivera tenen horts en els llocs *Hortals* i *Horts* respectivament, situats a prop d'aquesta riera. També apareixen documentats dos molins fariners situats en el curs d'aquest riu, el del mas Oliveres i el del mas Gausac; del mas Renall i el seu molí ja no en tenim cap notícia en aquesta centúria. Tant el capmàs com cada una de les parcel·les, sovint designades amb un topònim, apareixen degudament confrontats amb els quatre punts cardinals. Gràcies a les prestacions que els emfiteutes declaren, sabem que a Salitja s'hi conreen, majoritàriament, cereals i amb poca presència de la vinya. Només en el mas Trilla n'hi ha amb certa extensió: l'any 1417 Guillem Trilla capbreua el seu mas i declara que en el clos hi ha vinya plantada l'extensió de la qual és de 8 vessanes.³¹ El lli encara hi és menys abundant. En cap dels capbreus que hem estudiat hi ha prestacions pel cànem. Encara que en els capbreus no es digui, també s'hi conreen farratges per a l'alimentació dels animals i hortalisses per al consum de la família. Hi ha boscos i a les cases es cria aviram (gallines, capons i oques) i porcs, i tampoc poden faltar els bous, necessaris per llaura, tirar de la carreta i fer la batuda.

Les prestacions senyorials

A través d'un establiment emfiteutic, el senyor directe cedeix el domini útil del mas a l'emfiteuta a canvi d'uns drets dominicals en forma d'un cens anual i altres prestacions. A fi de preservar-ne la memòria, feia capbreuar als emfiteutes sempre i quan ho considerava necessari. Els pagesos fan prestacions fixes, en forma de censos, i variables, en forma de delmes, primícies, tasques, braçatges. Els censos es feien en moneda i espècie. El delme era la desena part de les collita. Segons el *Llibre Verd del bisbe de Girona dels anys 1362-1371*, en aquesta parròquia es recaptava el delme

28 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 1215.

29 ASD, fons col·lecció de pergamins del monestir de Sant Daniel de Girona, pergami n. 228.

30 AGDG, Llibre d'arxivació 415,768; Registre de capbreuacions, establiments i altres documents a favor de l'hospital, continguts en l'arxiu d'aquest, de Salitja; n. 15.

31 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 1215.

dels cereals, dels raïms, del cànem, del lli i del carnatge.³² Per a cada producte es feia una pila comuna de la qual se n'extreien tres parts iguals, una per a cada un dels tres delmadors: l'ardiaca de la Selva, l'Hospital Nou de Santa Caterina i l'Almoina del Pa de la seu de Girona. En el poble encara es conserva l'edifici dels Delmes on els pagesos hi portaven el gra per ser repartit entre els delmadors. La primícia era la quinzena part de la collita i anava destinada a la parròquia. La tasca i el braçatge, segons els costums de Girona, eren l'onzena i la setzena part de la collita, respectivament, una vegada deduïts el delme i la primícia.

Els senyors directes no s'ocupaven directament de cobrar els censos, tasques i altres rendes derivades del seu domini de les terres. Escollien alguns tinents de masos, com a batlles de sac, és a dir, com a responsables de la recol·lecció dels seus drets. Hem trobat documentació de tres masos, els tinents dels quals eren batlles de sac: el mas Oliveres de munt, propi del monestir de Sant Salvador de Breda, el mas Carles, propi de l'Hospital Nou i el mas Requesens, propi del monestir de Sant Daniel. Del segon, tenim la data exacte de l'establiment de la batllia de sac. Anteriorment hem dit que l'any 1298 el procurador de l'Hospital Nou de Santa Caterina de Girona estableix a Ponç Carles de Salitja i el seu fill Guillem la batllia de sac que comprèn les parròquies de Salitja, Sant Damai, Brunyola, Anglès i Estanyol, amb els seus masos, bordes i propietats vàries. El preu de l'establiment és de 60 sous barcelonesos.³³ Certament, el mas Carles devia ser rellevant, ja que entre els anys 1362 i 1371 trobem un altre Ponç Carles com a llevador del delme de Salitja.³⁴ Un tercer Ponç Carles actua com a testimoni el 27 de maig de l'any 1417 quan setze emfiteutes van a la casa del seu mas per signar les corresponents capbreuacions i les esposes de dos d'ells confessen ser dones pròpies. Donat que el pagament dels delmes, les primícies, les tasques i els braçatges, corresponia a uns percentatges de les collites (que el total podia ser un 22%), els col·lectors havien de controlar el possible frau. Per això, en el cas dels cereals, vigilaven que totes les garbes fossin transportades a l'era, no fos cas que se'n "perdessin" pel camí. A més, les procedents de les terres tascals s'havien de batre a part de la resta de la collita per facilitar el seguiment. El senyor decidia qui transportava i on, les parts que li corresponien quan havien estat separades. Segons Elvis Mallorquí, aquesta pràctica era molt corrent al bisbat de Girona.³⁵ En totes les capbreuacions dels segles XIV i XV tan sols Bernat Boades i Guillem Quintana declaren en el capbreu de l'Almoina de l'any 1336 que han de transportar els censos al castell de Brunyola, amb el seu propi animal. Pensem que ha de ser aquí perquè Guillem Palau, el batlle de jurisdicció i, alhora, de sac de l'Almoina, hi té la residència. Igual que aquests dos, creiem que els altres pagesos de Salitja han de transportar, amb els seus propis mitjans, els censos, tasques i altres prestacions a les cases on resideixen els batlles

32 MALLORQUÍ, 2011: p. 389-390.

33 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 214

34 MALLORQUÍ, 2011: p. 389-390.

35 MALLORQUÍ, 2019: p. 103.

de sac, igual que ho fan els del veïnat d'Ermedans de Brunyola. Ho hem trobat en un altre capbreu de l'Almoina, també de l'any 1336 en el qual nou pagesos que hi viuen i cinc més que no hi tenen residència, però sí terres, han de portar les prestacions, amb els seus propis mitjans, a la casa del mas Vidal d'Ermedans on resideix el batlle de sac del *batlliu d'Ermedans*.³⁶ Hem trobat un altre cas a la parròquia de Sant Martí Sapresa: l'any 1384, Pere Pla del veïnat de ses Poses, confessa que, per la possessió de les cases d'Aulèn i unes feixes de terra, ha de pagar censos a Tarragó de Madrenchs, que ha d'aportar a la casa del mas Posa, el propietari del qual és el batlle de sac.³⁷ En canvi, ens sorprèn que Pere Cornellà, en un capbreu de l'any 1265, reconeix que ha de portar tres mitges quarteres de forment a la casa de Joan i Ramon Guerau (pare i fill i senyors directes), situada a Girona, per la festa de Sant Feliu per la prestació anual del cens.³⁸ Donada la dificultat del seguiment, la tasca, en la pràctica, s'anirà commutant per un cens fix. En tenim dos casos documentats. El primer el trobem en la capbreu atorgada per Adelaida Bosc a favor de Berenguer Renalt, advocat de Girona, l'any 1316. La prestació del cens i tasques que es feia fins ara, queda reduïda a un cens de 33 sous per Nadal.³⁹ El segon cas el trobem en la capbreu atorgada per Jaume Vinyes a favor del monestir de Sant Daniel, l'any 1345. La prestació de les tasques i cens en moneda i espècie queda reduïts a un cens de 40 sous, la meitat per San Pere i Sant Feliu i la resta per Nadal.⁴⁰ Cal assenyalar que els tenidors de masos podien cedir parcel·les a d'altres pagesos a través d'un sotsestabliment, a canvi del pagament d'un cens (les tornes) que es pagaven en ajuda del cens que el mas feia al senyor del domini directe.

El dominis senyorials a través de sis capbreus

El tipus de prestacions senyorials no era el mateix en totes les senyories de la parròquia de Salitja. Vegem-ho en set capbreus senyorials.

Hospital Nou de Santa Caterina de Girona. Any 1417, 27 de maig.

Hi ha 18 declarants: Caterina esposa d'Anton Palahí; Gonçal de Salitja; Pere Daniel; Bartomeu Miró; Joan Sala; Margarida, esposa de Joan Sala; Francesca, esposa de Joan Bruguera; Vidal Boet; Pere Hospital; Joana, esposa de Pere Hospital; Berenguer Olivera; Joan Valls; Jaume Tria; Francesca, esposa de Jaume Tria, Bonanada, esposa de Guerau Boadella; Salvador Boada, Ponç Carles i Pere Serra.

36 AGDG, fons hospici, v. 361, p. 1256-1288.

37 AGDG, fons hospici, v. 361, p. 1458.

38 AMGI, fons Ajuntament de Girona, pergamins any 1265, 2 de maig.

39 ACG, pabordia de Desembre, llibre 2 d'arxivació, p. 11-16.

40 ASD, capbreus generals, llibre n. 20, p. 54-55

Donat que part del pergami on hem fet la consulta està força deteriorat i és il·legible, només ens ha estat possible llegir 10 declarants⁴¹ (cf. Quadre 1).

Vidal Boet, amb residència amb al mas Boet, declara un quadró de terra d'1 vessana i mitja situat a l'indret d'*Hortals* que havia pertangut al mas Hospital, pel qual presta 2 tasques.

Pere Hospital, home propi i amb residència al mas Hospital, declara: el capmàs de 8 jornals de bous pel qual presta 2 tasques; una vinya de 4 jornals de bous per la qual presta dues tasques; la peça de terra anomenada *Torrent* de 3 vessanes per la qual presta 2 tasques; *el camp Aulet* de 3 vessanes pel qual presta 2 tasques; un clos de 7 jornals de bous que havia estat el *mas Jaufred* pel qual no presta agrers; un quadró de 3 vessanes que fou del *mas Jaufred*, pel qual no presta agrers; una feixa de terra d'1 vessana per la qual no presta agrers; una feixa de terra anomena *feixa del mas Valls* de 5 saions per la qual presta 1 tasca. Per totes aquestes possessions presta, per Nadal, un cens de 25 sous, i per la possessions que foren del mas Jaufred, 4 sous. També declara tenir un camp anomenat *Ruira* per a la pabordia de Novembre, tres feixes per a l'Establiment de Salitja i una feixa en alou franc situat a l'indret d'*Estepers*.

Joana, esposa de Pere Hospital, confessa ser dona pròpia per haver entrat al mas per matrimoni i fa homenatge.

Berenguer Olivera, amb residència al mas Olivera, declara: una feixa de terra anomenada *el Clos* de 3 vessanes per la qual presta 2 tasques; una feixa de terra de 4 jornals de bous anomenada *la Coma* que havia estat del mas Hospital per la qual presta 2 tasques; mitja vessana de terra situada a l'indret *molí de n'Olivera* per la qual presta 2 tasques; una peça de terra de 3 vessanes on abans hi havia la casa, era, clos i quintana del mas Miret; 6 peces de terra (una situada a la parròquia de Sant Dalmai) de les quals no s'indica l'extensió, que havien pertangut al mas Miret i que per tot plegat presta 7 sous i 8 diners de cens.

Joan Valls, amb residència al mas Valls, declara un quadró de terra d'1 vessana que fou del mas Miret pel qual presta un cens d'una mitgera de forment.

Jaume Tria, home propi, amb residència al mas Tria, terme del castell de Brunyola, declara: el clos, en el qual hi ha un clot i vinya plantada de 8 vessanes; el camp *Fontlledosa* de 5 vessanes; un camp de 6 vessanes que abans era vinya; una possessió de terra de 2 vessanes situada al *coll de la Crosa*. De les collites que provenen de totes i cadascuna d'aquestes terres presta una tasca. També té un quadró de terra de mitja vessana situada en el lloc de *Riudevilla* que va pertànyer al mas Colomer.....[la resta del pergami és il·legible]

Francesca, esposa de Jaume Tria, confessa ser dona pròpia per haver entrat al mas per matrimoni i fa homenatge.

Bonanada, esposa de Guerau Boadella amb residència la mas Boadella, declara un camp de 4 tornades pel qual presta 2 tasques; una feixola de mitja tornada i una feixa de 3 tornades per les quals presta 2 tasques; una feixa de 2 tornades per la qual no presta agrers; una feixa de 2 tornades per la qual presta 2 tasques; dues peces de 2 saions cadascuna per les quals no presta agrers.

Salvador Boada, amb residència al mas Boada, terme del castell de Brunyola, declara: una possessió, part de vinya i par boscosa, de 12 vessanes que està situada a *la Crosa*; la meitat d'una feixola a l'indret d'*Estepers* (l'altre meitat la té, proindivisa, amb Ramon Oliveres); tot plegat havia estat del mas Miret i presta 3 sous, 6 diners i 1 òbol; una altra possessió de 3 vessanes que havia estat del mas Hospital per la qual no presta agrers.

Pere Serra, home propi i amb residència la mas Serra, declara: una honor on abans hi havia la casa de la qual no se'n diu l'extensió ni la prestació; una peça de terra anomenada *Clos* de 3 vessanes en la qual ara hi ha la casa per la qual presta 2 tasques; una illa de terra situada entre el clos i *el Riudevilla* per la qual presta 2 tasques. Rep, per tornes, 12 diners del mas (?) i 4 diners de Berenguer Guasac i per totes les terres, honors i possessions presta cada any per Nadal 6 sous i 8 diners, i per joves i batudes 3 sous. També declara tenir terres per a altres dos senyors: un camp de 2 jornals de bou per a l'altar de Sant Miquel de l'església de Brunyola i un camp d'1 jornal de bous i una feixa de 2 vessanes als successors de Ramon Grau, quondam, ciutadà de Girona.

Quadre 1. Declarants del capbreu de 1417 (en falten 8 perquè la lletra és il·legible)

41 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 1215.

En la mateixa data, hi ha una capbrevació a part atorgada per Caterina amb residència al mas Guerlengon i esposa del difunt Guillem Vidal de Guerlengon, en la qual declara tres peces de terra que sumen 3 saions i 4 jornals de bou per les quals presta 1 tasca.⁴² D'altra banda, l'any 1330, Jaume de Sant Daniel capbreva a l'hospital Nou: una feixa de terra per la qual presta 2 tasques; un micó de terra pel qual presta 2 tasques i 6 diners, per tornes al posseïdor del mas Serra; una feixa de terra anomenada del *mas Hombert* per la qual presta 2 tasques i 6 diners, per tornes, al posseïdor del mas Serra.⁴³

Pabordia Novembre de la seu de Girona. Capbreu de 1315, juny i juliol

Declaren 17 emfiteutes dels quals 15 són de Salitja, 1 de la parròquia d'Osor, senyor directe del mas Noguer i 1 de la parròquia d'Aiguaviva. Hi ha els tinents de 3 masos més, Salamanya, Vidal i Falgueres, que són homes propis però no hi surten; probablement declararien en un altre capbreu que no hem localitzat. Ni del capmàs ni de les parcel·les s'indica l'extensió. Els declarants són aquests: Pere Miret, Guerau Sala, Guerau Colomer, Ponç Noguer, Ramon Rovira, Bartomeu Miró, Berenguer Guasuac, Bernat Boades, Guillema Tries, Guillem Carles, Arnau Bruguera, Pere Riera, Josep Canals, Pere Hospital, Bonanada, esposa de Guerau Boadella, Bartomeu Vidal de Guerlengon i Ramon Olivera⁴⁴ (cf. Quadre 2).

Pere Miret, amb residència al mas Miret, terme del castell de Brunyola, declara el *camp de la Font del Trèvol* pel qual presta 2 tasques i un cens de 9 diners per Pasqua.

Guerau Sala, amb residència al mas Sala declara una feixa situada a Sant Dalmai per la qual presta 2 tasques i 6 diners de cens, per tornes, al posseïdor del mas Mateu d'aquesta mateixa parròquia.

Guerau Colomer, amb residència al mas Colomer, declara un camp pel qual presta un cens d'1 parell de gallines per Tots Sants i 1 tasca i braçatge.

Ponç Noguer, amb residència al mas Noguer, terme del castell de Brunyola, declara: una coromina per la qual presta 2 tasques; una feixa per la qual presta 1 tasca, braçatge i, per tornes, 9 diners per Tots Sants a l'hereu del mas Salamanya.

Ramon Rovira, amb residència al mas Rovira, terme del castell de Brunyola, declara: *el camp Gaucers* pel qual presta 2 tasques; *la vinya de la Crosa* per la qual presta 1 pollastre de trescol i 1 tasca de raïms mentre sigui vinya, i 2 tasques dels altres esplets si no és vinya; una feixa per la qual presta 1 tasca i braçatge i, per tornes, 1 diner per Tots Sants a l'hereu del mas Salamanya.

Bartomeu Miró, amb residència al mas Miró, declara: un camp pel qual presta 1 tasca i braçatge; una reguera per la qual presta 1 diner per Tots Sants.

Berenguer Guasuac, amb residència al mas Guasuac, declara: una illa de terra prop del *Riudevilla* per la qual presta un cens d'1 parell de gallines per Tots Sants; el rec del molí pel qual presta un cens de 3 diners en la mateixa festa.

Bernat Boades, amb residència mas Boades, terme del castell de Brunyola, declara: una feixa en la parròquia de Sant Dalmai, per la qual presta 2 tasques i un cens d'1 gallina cada dos anys; una altra feixa per la qual presta 2 tasques; *la feixa del Prat* per la qual presta 2 tasques i el *quadro de la Plana* pel qual també presta 2 tasques.

42 AMGI, fons Ajuntament de Girona, pergamins any 1417, 27 de maig.

43 AGDG, Llibre d'arxivació 415,768; registre de capbrevacions, establiments i altres documents a favor de l'hospital, continguts en l'arxiu d'aquest, de Salitja; n.15.

44 ACG, pabordia de Novembre, llibre d'arxivació, f. 7r-12r.

Guillema Tries, amb residència al mas Tries, terme del castell de Brunyola, declara un quadró situat en la parròquia de Sant Dalmai pel qual presta 2 tasques.

Guillem Carles, amb residència al mas Carles, declara la borda Teixidor, per la qual és home propi de la pabordia, i un feixa. Per tot plegat presta un cens de 2 sous i 9 diners per Tots Sants.

Arnau Bruguera, amb residència al mas Bruguera, declara 3 feixes situades en l'indret *Alous* per les quals presta 3 tasques.

Pere Riera, d'Osor, amb residència a Osor (bisbat de Vic), i senyor directe dels masos Noguera i Valls, terme del castell de Brunyola, declara una feixa en la parròquia de Sant Dalmai situada a l'indret de *Fontlledosa* i dos quadrons en la de *Salitja* per les quals peces de terra paga 2 tasques.

Josep Canals, amb residència al mas Canals de la parròquia d' *Aiguaviva*, declara un camp situat a *Salitja* i *Aiguaviva* i una tornada també situada a les dues parròquies, per les quals peces de terra presta 2 tasques.

Pere Hospital, amb residència al mas Hospital, declara 2 feixes per les quals presta 2 tasques de pa, 1 tasca de vi, 1 pollastre de trescol i 2 gallines.

Bonanada, esposa de Guerau Boadella amb residència la mas Boadella, declara un camp de 4 tornades pel qual presta 2 tasques; una feixola de mitja tornada i una feixa de 3 tornades per les quals presta 2 tasques; una feixa de 2 tornades per la qual no presta agrers; una feixa de 2 tornades per la qual presta 2 tasques; dues peces de 2 saions cadascuna per les quals no presta agrers.

Bartomeu Vidal de Guerlengou, amb residència al mas Vidal de Guerlengou, declara una feixa situada a la parròquia d'Estanyol per la qual paga 2 tasques.

Ramon Olivera, amb residència al mas Olivera, declara, una feixa situada a l'indret *els Horts* per la qual presta el cens d'1 diner per Nadal.

Quadre 2. Declarants del capbreu de 1314-1319

Almoina del Pa de la seu de Girona. Capbreu de 1336, juny

Una petita franja de la parròquia de *Salitja* forma part del terme de Sant Dalmai, que està sota la jurisdicció del castell de Brunyola, el senyor del qual és la Pia Almoina que també és el senyor directe de la majoria dels masos. L'any 1336 ordena capbrevar a tots els tenidors de masos de la parròquia de Sant Dalmai, i també sis d'aquesta franja. Declaren: Ramon Rovira, Guillem Miret, Bernat Boades i Guillem Quintana. Ni del capmàs ni de les parcel·les s'indica l'extensió.⁴⁵ (cf. quadre 3).

Ramon Rovira, amb residència al mas Rovira, terme del castell de Brunyola, declara una peça de terra per la qual no presta agrers però sí el cens d'una malla, per tornes, als tenidors del mas Boades.

Guillem Miret, amb residència al mas Miret, terme del castell de Brunyola, declara un quadró de terra tinguda en alou fiscal situada a l'indret de *Cagalell*, per la qual no fa cap prestació.

Guillem Trilla, i amb residència al mas Trilla, terme de castell Brunyola, declara una peça de terra tinguda en alou fiscal situada a l'indret de *la Font*, per la qual no fa cap prestació.

Bernat Boades, home propi, amb residència al mas Boades, terme del castell d Brunyola, declara el capmàs, dues feixes de terra i deu peces de terra tingudes en alou fiscal. Per tot plegat no presta agrers, tan sols 1 tasca per una de les dues feixes de terra; de cens presta, per Sant Pere i sant Feliu, 7 sous i 8 diners, mitja oca, 2 quartons de forment, 4 quarteres de civada; per Pasqua presta 2 ous i per Pentecostes 2 més; també haurà de fer prestacions personals quan de li demani: mitja jova, mitja batuda i mitja tragana; de les dues feixes que té en alou franc no fa cap prestació.

45 AGDG, fons Hospici, vol. 361, p. 940, 991, 1002, 1019, 1020 i 1021.

Cas de tenir vinya, haurà de prestar un pollastre de trescol. Per la castlania del castell de Brunyola haurà de prestar al senyor de Vilademany, per Nadal, un feix de palla i un parell de gallines. Per la fàbrica de destret de Sant Dalmai haurà de prestar al senyor de Salelles 1 quartera de blat i 2 diners i mitja quartera de vi i un cofi de carbó al ferrer. També confessa que percep, per tornes, una malla del posseïdor del mas Rovira i 4 diners del posseïdor del mas Sala. En la mateixa capbreu declara tenir terres per a aquests senyors directes: Ramon Grau, ciutadà de Girona; pabordia de Novembre; monestir de Sant Salvador de Breda; monestir de Sant Pere de Galligants. En la mateixa capbreu declara tenir terres per a aquests senyors directes: Ramon Grau, ciutadà de Girona; pabordia de Novembre; monestir de Sant Salvador de Breda; monestir de Sant Pere de Galligants i el senyor de Vilademany **Guillem Quintana**, home propi, i amb residència al mas Quintana, terme del castell de Brunyola, declara el capmàs, un saió de terra i dues peces de terra tingudes en alou fiscal. Per tot plegat presta un cens de 14 diners per Sant Pere i Sant Feliu, un any mitja quartera de civada i l'altre mitja de glans, i 2 sous per Pasqua. No fa prestacions personals.

Pere Riera d'Osor (bisbat de Vic) declara tenir en feu per a l'Almoïna el domini directe del mas Noguer en el qual habita Pelegrí Noguer (home propi seu), i una feixa de terra. No presta agrers però sí, com a senyor del castell de Brunyola, 1 capó per guarda.

Quadre 3. Declarants del capbreu de 1336

Monestir de Sant Daniel de Girona. Capbreu de 1320-1321

Declaren tretze emfiteutes: Bernat Rouric (home propi), Bernat Requesens (home propi) (cf. Figura 4) Berenguer Boadella, Pere Serra, Bernat Falgueres, Mateu Conill (home propi per la borda Adroher), Guillem Serra, Ramon Riera, Guillem Carles, Bernat Bosc, Jaume Vinyes, Ramon Olivera i Berenguer Guassuach. Tant del capmàs com de les parcel·les s'indica l'extensió.⁴⁶ (cf. quadre 4).

Bernat Rouric (1320), home propi i amb residència al mas Rouric, declara: el capmàs de 5 jornals de bous i una feixa de terra d'1 jornal de bous. Per tot plegat presta una tasca i braçatge. Del vi i del lli no paga tasca. De l'hort i el farraginal no presta agrers, però sí si hi ha cereals. De cens, presta 3 gallines per Nadal i 2 ous per Pasqua al monestir i un parell de gallines als hereus del mas Requesens. També presta 1 perna de porc i 16 diners per Nadal. També declara 1 feixa que té pel feu de Bedoç.

Bernat Requesens (1321), home propi i amb residència al mas Requesens, declara: el capmàs de 26 jornal de bous pel qual presta 2 tasques dels esplets, excepte del vi i del lli pels quals en presta 1 tasca; *el camp Adroher* de 2 jornals de bous pel qual presta 1 tasca; dues feixes de terra contigües que sumen 4 vessanes i per les quals presta 1 tasca; dues feixes contigües que sumen 2 vessanes per les qual presta una tasca; un camp anomenat *la Coma*, de 2 jornals de bous pel qual presta 1 tasca; una possessió erma i roureda per la qual presta 1 tasca; *la feixa Rouriga* d'1 vessana, per la qual presta 1 tasca; un camp de terra anomenat *quadró* d'1 jornal de bous pel qual presta 1 tasca; una feixa de terra d'1 vessana per la qual presta 1 tasca; una illa de terra en el *Riudevilla* per la qual presta 1 tasca; una peça de terra d'1 jornal de bous per la qual presta 1 tasca; una peça de bosc i terra situada en el lloc anomenat *Matavedells* de 4 jornals de bous per la qual presta una tasca. Per totes les peces de terra presta, per Nadal, un cens de 6 sous i 4 diners i 5 gallines i per Sant Pere i Sant Feliu, mitja quartera de forment i una de civada; la batllia de sac; rep, per tornes, 2 diners dels tenidors de la borda Teixidor i 5 diners del mas Guasuac. També confessa terres per Ramon Clota, clergue de la seu de Girona, pel senyor del castell de Vilademany, pel rector de l'església de Salitja, pels monestirs de Sant Salvador de Breda i Sant Pere Cercada, pel benefici de Santa Anastàsia i 4 peces de terra alodials.

Berenguer Boadella (1320), amb residència al mas Boadella, declara una feixa de terra d'1 jornal de bous i una feixola de 2 saions, per les quals peces presta 1 tasca.

Pere Serra (1320), amb residència al mas Serra, declara un camp situat a l'indret del *Riudevilla* pel qual presta 1 tasca al monestir i 1 gallina de cens, per tornes, als tenidors del mas Requesens.

46 ASD, capbreus generals, llibre n. 20

Bernat Falgueres (1320), amb residència al mas Falgueres, declara una feixa de terra d'1 tornada de bous situada en el *Prat de Salamanya* que té pel monestir i pels hereus del mas Requesens i per la qual no paga agrers; una feixa situada en l'indret de *Matavedells* d'1 jornal de bous i mig de cabuda per la qual presta 1 tasca de pa i vi al monestir i braçatge i un parell de gallines, per tornes i per Nadal, al tenidors del mas Bosc.

Mateu Conill (1320), amb residència al mas Conill, declara la borda Adroher de 5 jornals de bous de cabuda per la qual presta 1 tasca i un cens de 6 sous per Nadal; també declara dues feixes de terra, una per a Ramon Clota, clergue de Girona, i l'altra per al monestir de Sant Pere de Galligants. En cas d'alineació, ha de pagar la deseixida.

Guillem Carles (1320), amb residència al mas Carles, declara la borda Teixidora per a la pabordia de Novembre, per la qual és home propi i de la qual també té per al monestir una honor de 3 jornals de bous, un quadró de terra de 2 jornals de bous i una feixa de terra d'1 jornal de bous. Per tot plegat fa la prestació de 2 tasques; també declara que per Nadal fa, per tornes, 9 diners als tenidors del mas Bosch i 2 diners als tenidors del mas Requesens.

Guillem Serra (1321), amb residència al mas Serra, declara un quadró de terra immediat al seu clos d'1 jornal de bous pel qual no presta agrers però sí 2 diners, per tornes, al mas Guasuac, en auxili que fa al mas Requesens.

Ramon Riera, amb residència al mas Riera, declara una feixa de terra d'1 jornal de bous per la qual presta 1 tasca.

Bernat Bosc (1320), amb residència al mas Bosc, declara *el camp Verdaguer* de 2 jornals de bous pel qual presta 1 tasca. També declara que rep, per tornes, 1 tasca dels tenidors del mas Requesens pel *camp de les Oliveres*, 1 parell de gallines i braçatge pels tenidors del mas Falgueres per una feixa de terra anomenada *Matavedells*, 9 diners als tenidors del mas Carles, 1 tasca que rep de l'honor anomenat *Malver*. Per raó de tot el que ha confessat, presta al monestir un cens de 2 sous i 2 parells de gallines per Nadal, 2 ous per Pasqua, i una quartera de forment per Sant Feliu.

Jaume Vinyes (1321), home propi i amb residència al mas Vinyes, declara el seu capmàs de vint-i-cinc jornals de bous, pels esplets del qual presta 2 tasques, excepte del de vi i del lli que en presta 1; de cens presta, per Sant Feliu, 3 sous i 4 diners, 2 parells i mig de gallines, mitja quartera de forment, una de civada i, per Pasqua, 2 ous

Ramon Olivera (1321), amb residència al mas Olivera, declara una honor situat a la *Coma Malver* de 8 jornals de bous, pel qual paga 2 tasques, una al monestir i l'altra, per tornes als tenidors del mas Bosc.

Berenguer Guasuac (1321), amb residència al mas Guasuac, declara dos quadrons de terra d'1 jornal i mig de bous per los quals presta per Nadal, un cens de 5 diners, per tornes, als tenidors del mas Requesens.

Quadre 4. Declarants del capbreu de 1320-1321. Declarants del capbreu de 1320-1321

Berenguer Renald, jurista i ciutadà de Girona. Capbreu de 1319

Era el senyor directe d'un únic mas. Declara Adelaida Bosc, dona pròpia.⁴⁷ (cf. quadre 5).

Adelaida Bosc, amb residència al mas Bosc, filla i hereva d'Arnau Bosc, quondam, muller de Ramon Bosc, també quondam, i Bernat Bosc, llur fill, confessen ser propis i sòlids de Berenguer Renald, jurista i ciutadà de Girona. Declaren el capmàs i les següents terres: un camp anomenat *la Plana*; una ver-neda i terra situades a la parròquia de Sant Esteve de Vilobí; una feixa situada a l'indret *pas de l'Onyar*; dos quadrons de terra, un situat a l'indret *el Prat*; una honor anomenada *Cartellà* situada a la parròquia de Sant Dalmai; una vinya situada en el *camp Verdaguer*. Per totes aquestes honors presten 33 sous. També declaren tenir el camp *la rovira d'en Calic* per a la sagristia de Sant Pere de Galligants, una honor situat en l'indret *mas Verdaguer* per al monestir de Sant Daniel, i una vinya, situada en l'indret *vinya del mas Verdaguer*, per al cavaller Berenguer de Paba.

Quadre 5. Declarant del capbreu de 1319

47 ACG, pabordia de Desembre, llibre 2 d'arxivació, p. 11-16.

Figura 4. Can Granic. És un dels dos habitatges de l'antiga casa del mas Requesens, situada al costat del camí ral de Girona a Vilobí.

Infermeria del monestir de Sant Daniel. Capbreuació ca. 1375

Era el senyor directe d'un únic mas. Declara Ramon Miquel Daniel, home propi.⁴⁸

Ramon Miquel Daniel, amb residència al mas Daniel, confessa ser home propi i sòlid de la infermeria de Sant Daniel. Declara el capmàs de 20 vessanes pel qual presta 1 tasca. També declara el camp situat a l'indret de la *Condomina* d'11 vessanes, un camp de 2 vessanes; la feixa *Riudevilla* de 5 saions i el camp d'*Esqueric* de 7 jornals de bous. Per cada una d'aquestes peces de terra presta 1 tasca i per totes juntes un cens de 14 sous i 8 diners Per a altres senyors té: una feixa de terra de 4 vessanes situada en l'indret de la *Condomina* per l'altar de Santa Anastàsia de la seu de Girona; un camp de terra de 3 vessanes, un camp de 3 vessanes, una peça de terra de 7 saions i una feixa de terra de 2 vessanes, tot situat a prop el clos, també pel mateix altar: dues feixes de terra de 2 vessanes cada una, situades en el lloc de *Riudevilla*, per a l'hospital Nou; un camp de terra de 3 vessanes situat en el lloc de *Riudevilla* pel monestir de Salvador de Breda; un camp de terra a la parròquia de Vilobí anomenat *camp de Vilobí* de 3 vessanes i mitja per al prior del monestir de San Pere Casserres; una feixa i un camp de 3 i 5 vessanes, respectivament, per als hospitalers de Sant Llorenç de les Arenes.

Quadre 6. Declarant del capbreu de 1375.

48 ASD, Llibre d'arxivació de la infermeria, sense foliar.

Pere Riera, d'Osor. Capbreuació de 1341

Era el senyor directe dels masos Noguer i Valls. Declara Pelegrí Noguer, home propi.⁴⁹

Pelegrí Noguer, amb residència al mas Noguer, terme del castell de Brunyola, confessa ser home propi i sòlid de Pere Riera d'Osor (bisbat de Vic) i declara el capmàs i tres feixes de terra. De les collites provinents del mas presta 1 tasca i, de cens, mitja quartera de forment pel juliol i 1 parell de gallines, 1 capó i 2 sous i 8 diners per Nadal. També 1 capó a l'Almoina com a senyora del castell de Brunyola.

Habitants de Salitja que tenen terres en parròquies veïnes

Segons mostren els capbreus anteriors, hi ha habitants de Salitja que tenen terres en parròquies veïnes. Veiem que l'any 1315 Bartomeu Vidal de Garlengou capbreua a la pabordia de Novembre una feixa de terra que té a Estanyol i Bernat Boades i Guillema Tries declaren tenir, respectivament, per a la mateixa pabordia una feixa de terra i un quadro situats a Sant Dalmai; l'any 1319 Adelaida Bosc capbreua a Berenguer Renalt, ciutadà i jurista de Girona, una verneda i terra situades a la parròquia de Vilobí i una honor situada a Sant Dalmai; l'any 1417 Berenguer Olivera capbreua a l'Hospital Nou una peça de terra situada a Sant Dalmai. Tos són propietaris de masos. A Vilobí també hi ha terres que pertanyen a deu habitants de Salitja, segons mostra el capbreu de Ramon Malarç, senyor del castell de Vilobí, dels anys 1337-1738 estudiat per Elvis Mallorquí i Josep M. Marquès. Els habitants són: Berenguer Gausac, Pere Palahí, Jaume Vinyes, Guillem Miró, Berenguer Conill, Bernat Salamanya, Ponç Carles i Ferrer Mugef. Tret de l'últim, tots són propietaris de masos.

Habitants de parròquies veïnes que tenen terres a Salitja

En el capbreu de 1315 apareix Ramon Canals, propietari del mas homònim situat a la parròquia d'Aiguaviva, que declara tenir un camp i una tornada a Salitja sota el domini directe de la pabordia de Novembre. L'any 1413, també hem trobat documentat que Blanca Estruc, senyora útil i propietària del mas de Santa Maria de Sant Dalmai, àlies Roig, i resident a Aiguaviva, capbreua la borda Adroher al monestir de Sant Daniel⁵⁰ i tres anys més tard capbreua a l'Hospital Nou les terres que formaven el mas Conill (en aquesta data amb el casal derruït).⁵¹

49 AGDG, fons hospici, v. 361, p. 810-811-812.

50 ASD, capbreus generals, llibre n. 11, f. 64.

51 AGDG, Llibre d'arxivació 415,768; registre de capbreuacions, establiments i altres documents a favor de l'hospital, continguts en l'arxiu d'aquest, de Salitja; n. 10.

Mapa dels masos i dels camins públics

Acabem el treball amb un mapa en el qual hi situem els masos estudiats i hi tracem els camins públics que creuaven la parròquia (cf. figura 5). Els masos són 36 dels 38 referenciats a la taula. Els identificats amb masos actuals els situem de forma probable (quadrat amb fons negre); els desapareguts des de fa segles, de forma hipotètica (quadrat amb fons gris). Atesa la poca informació de que disposem, els masos Joan i Sala no hi són. També hi hem situat alguns indrets que apareixen en els capbeus. Quant als camins, en les capbreuacions solen fer d'afrontació de propietats i només es qualifiquen amb adjectius com "públic" i "missader". Tan sols apareixen els noms de dos camins públics dels quals s'indiquen l'origen i destí: el que va de Girona a Santa Coloma i el que va del castell de Vilademany, també a aquesta vila. Gràcies, però, en diverses notícies posteriors a aquest període de temps estudiat, sabem quins eren els altres: el camí de Girona a Vilobí, els camins de Bescanó i Montfullà a Salitja per Estanyol, el camí de Girona al castell de Brunyola, el camí de Salitja a Caldes i el camí de Cassà a Vic per Riudellots, Salitja i Sant Dalmai. En la delimitació de la parròquia ja hem asenyalat que el camí al castell de Brunyola, modernament anomenat *camí del Malhivern*, i el camí a Santa Coloma fan de partió amb la parròquia de Sant Dalmai. Tots els altres es

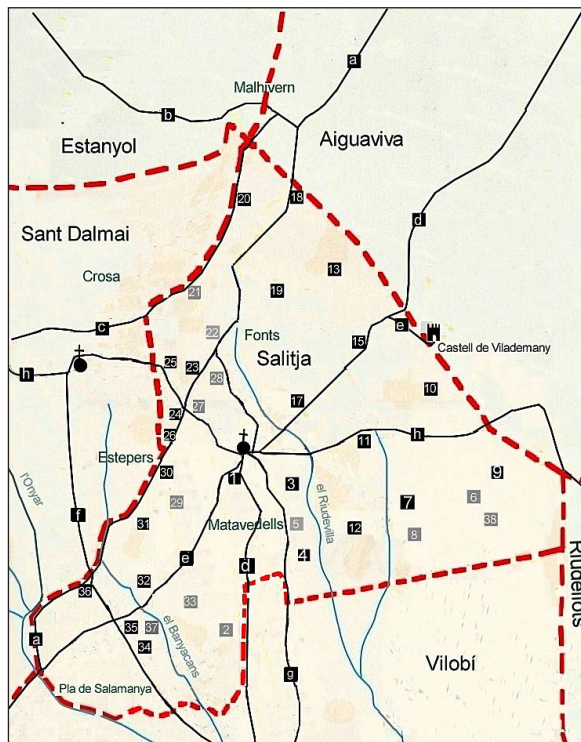

Figura 5. Masos i camins de Salitja

creuaven a la plaça de l'església⁵² (cf. taula 2). Cal dir, doncs, que aquest punt era un nus de comunicacions important i, per això, escollit per a alçar-hi l'església parroquial de Santa Maria. Fins a la dècada de 1950, encara es conservaven tots els traçats d'aquests camins.

Quant als camins missaders, o esgleiers, n'hem trobat dos de documentats dels quals s'indica l'origen i els destí i encara existeixen. El primer és el que va del mas Gasuac a l'església, i el segon el que va del mas Requesens a l'església (comparteix el traçat amb el camí de Vilobí).

També hem trobat documentat un camí moliner o moner, el que va del mas Oliveres de Munt al seu molí situat al Riudevilla.⁵³

Camí	Origen-destí	Camí	Origen-destí
a	Girona-Santa Coloma de F.	e	Castell de Vilademany-Sta. Coloma de Farners
b	Estanyol-Salitja	f	Sant Dalmai-Vilobí
c	Girona-castell de Brunyola	g	Salitja-Caldes de Malavella
d	Girona- Vilobí	h	Cassà de la Selva-Vic

Taula 2. Camins públics

Conclusió

Tot i la poca extensió de la parròquia, un terreny planer, fèrtil i amb molt bones comunicacions van propiciar, al nostre entendre, l'existència de molts masos. Gràcies als capbreus de diverses senyories emfitèutiques, n'hem pogut fer un estudi i donar a conèixer, per primera vegada, la societat i l'organització del territori de Salitja al llarg dels segles XIII, XIV i XV.

Sigles i abreviatures

- ACG:** Arxiu Capitular de Girona
ACSE: Arxiu Comarcal de la Selva
ADG: Arxiu Diocesà de Girona
AGDG: Arxiu General de la Diputació de Girona
AMGI: Arxiu Municipal de Girona
ASD: Arxiu del monestir de Sant Daniel(Girona)
cf.: *confer* (vegeu)
f.: foli

52 TEIXIDOR, 2019 i 2021

53 AGDG, fons col·lecció de pergamins de l'Hospital Nou de Santa Caterina, pergami n. 1215. El camí moner fa d'afrontació d'una feixa de terra del mas Hospital en una capbreuació de 1417. En aquesta època el molí pertanyia al mas Oliveres, en el s. XVIII va passar a anomenar-se *el molí d'en Figueres* perquè pertanyia al mas Figueres de Maçanet . Actualment és *el molí de les Fonts* del qual fa poc s'han restaurat la bassa i el casal.

p.: pàgina

r.: *recto*

v.: volum

Bibliografia citada i complementària

- MALLORQUÍ, Elvis (2011). *El Llibre Verd del bisbe de Girona (1362-1371). El delme i l'estructura feudal del bisbat de Girona al segle XIV*. Girona: Diputació de Girona.
- MALLORQUÍ, Elvis (coord.) (2016). *Cinquanta-cinc llegües de passos oblidats i Xarrabascos. Els camins històrics de la plana selvatana (la Selva i el Gironès)*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2 v.
- MALLORQUÍ, Elvis, i Josep M. MARQUÈS (2019). *Vilobí d'Onyar a través del capbreu de Ramon Malarç (1337-1338)*. Vilobí d'Onyar: Ajuntament.
- MARQUÈS, Josep M. (1976). «Vilobí d'Onyar a través del capbreu de Ramon Malars (1338)», *Llibre de la Festa Major de Vilobí 1976*. Vilobí d'Onyar: Ajuntament.
- (1999). *Els masos de Fornells*. Ajuntament de Fornells.
- TEIXIDOR, Ricard (2008). «Cases de Sant Dalmai i de la parròquia de Salitja. Dades històriques». *Quaderns de la Selva*, 20, p. 21-42.
- (2014). «Els masos de la parròquia de Sant Dalmai a partir del capbreu de l'Almoina de 1336». *Quaderns de la Selva*, 26, p. 25-39.
- (2019). «Camins antics de Sant Dalmai i Salitja (1)», *Llibre de la Festa Major de Vilobí*. Vilobí d'Onyar: Ajuntament, p. 66-81.
- (2021). «Camins antics de Sant Dalmai i Salitja (2)», *Llibre de la Festa Major de Vilobí*. Vilobí d'Onyar: Ajuntament, p. 74-82.